

Реферат на тему: "'Срібне століття' російської поезії. Творчість О.Блока — вершина російського символізму (2 варіант)"

Олександр Блок

Реферат на тему:

"Срібне століття" російської поезії.

Творчість О.Блока — вершина російського символізму

О. Блок — одна з найяскравіших зірок на небосхилі поезії "Срібної доби". Для багатьох своїх сучасників — майстрів слова, критиків, величезної аудиторії читачів — він був культовою постаттю. У ньому бачили обраного долею спадкоємця російської лірики XIX ст. і відкривача шляхів поезії століття XX, лицаря Прекрасної Дами і митця, зачарованого "музикою революції", уособлення поезії та медіума, який відтворював у своїх художніх картинах "нетутешній" світ. Деякі твердження у цьому хвалебному хорі, здавалося, заперечували одне одне. Скажімо, якщо талановитий критик Ю. Тинянов висував тезу: "Блок — найбільша тема Блока", по суті зводячи творчість митця до літопису його власного внутрішнього життя, то поетеса А. Ахматова називала автора "Віршів про Прекрасну Даму" "трагічним тенором епохи", наголошуючи на тому, що мистецтво Блока насамперед увиразнювало "дух часу". Втім, жодного протиріччя тут немає. Принаймні сам Блок був переконаний, що повнота творчості досягається лише тоді, коли "особистісний" і "епохальний" її зміст збігаються: "...розквіт поезії: поет знайшов себе і разом з тим влучив у свою епоху. Відтак моменти його особистого життя перебігають синхронно з моментами його століття, які, у свою чергу, є одночасними з моментами творчості. Тут така легкість і плавність, наче в ідеальній системі зубчатих колес". Саме таким поетом був О. Блок.

Олександр Олександрович Блок народився 16 листопада 1880 р. у Петербурзі. По материнській лінії він походив із відомої у Росії родини Бекетових. Дід поета був видатним ботаніком, ректором Петербурзького університету. Батько — вчений-правознавець — замолоду справляв враження людини з блискучим майбутнім.

У гостинному домі Бекетових хлопчик був загальним улюбленцем. Атмосфера високоосвіченої дворянської родини, "оранжерейне" домашнє виховання, тривалі прогулянки з дідом поблизу підмосковного маєтку Шахматове, спілкування з рідними, захопленими літературою, створили сприятливі умови для вільного розвитку поетичної душі Саші. Найбільший вплив на нього справила мати, для якої він був єдиною розрадою, центром і сенсом життя. Вона долучила сина до свого внутрішнього світу, творів вітчизняної культури та кола своїх читацьких уподобань.

Від 1903 р. поезії Блока з'являються на сторінках престижних центральних видань — часопису "Новый путь", альманаху "Северные цветы". Плоди творчих зусиль митця

привернули увагу корифеїв російського символізму — Д. Мережковського, З. Гіппіус, В. Брюсова; захоплено спостерігав за його творчістю і Андрій Бєлий — молоде світило символістської поезії.

Новий етап у духовному житті поета визначили дві внутрішньо взаємопов'язані події — знайомство з філософсько-релігійною спадщиною В. Соловйова, що полонила думи російської інтелігенції на межі XIX-XX ст., і всепоглинаюче кохання до Любові Менделєєвої, доньки відомого хіміка.

Зосередженість В. Соловйова на глибоко містичному переживанні буття, характерний для нього символістський фокус сприйняття видимого світу, стверджувана ним релігія Вічної Жіночності були співзвучні духовній тональності молодого Блока. Під промінням соловйовських ідей його кохання до Л. Менделєєвої набувало величезної містико-екстатичної напруженості. У палкій уяві поета кохана поставала дивовижним втіленням Вічної Жіночності, містичною "Володаркою Всесвіту", а любовне почуття до неї оформлювалося у культ духовно-благочинного служіння їй. Все це відтворила збірка його символістських "Віршів про Прекрасну Даму" (1904), яка зачарувала сучасників чистотою поетичного звучання і розмахом любовного почуття, що, сягаючи космічних сфер, нагадувало легендарне кохання Дайте до Беатріче. Відбилася у цій книжці також мрія поета про єднання з "Володаркою Всесвіту". Цю мрію він спробував втілити у життя, взявши шлюб з Л. Менделєєвою.

Гіркота розчарування у шлюбі, усвідомлення трагічної неможливості досягти "єдності зі світом" у межах особистого життя, духовна спустошеність визначили посилення трагічних мотивів у блоківських творах. З нищівною самокритикою і тотальною трагіронією він підводить сумний підсумок під своїм нещодавнім духовним злетом у ліричній драмі "Балаганчик" (1906). "Циганкою висока мрія стала!" — проголошує герой іншої блоківської п'єси — "Пісня Долі" (1908). Лірика цих років віддзеркалює поглиблення духовного розколу поета, посилення його внутрішніх коливань між "світлом" і "пітьмою".

Катастрофа у внутрішньому житті митця визрівала на тлі загострення суспільної кризи у Росії початку XX ст., вражаючими свідченнями якої стали ганебна війна з Японією та революція 1905 р. Історичні вибухи, з одного боку, і духовний досвід, набутий в особистій любовній драмі, з другого, — рішуче повертали поета обличчям до реального життя — до "страшного світу", що, на його думку, перебував напередодні Апокаліпсиса.

Доба історичних зламів спонукала О. Блока до осмислення народно-національних засад життя, своєрідності історичного шляху Росії, руйнівних сил життя та історії. Під "єдністю зі світом" поет тепер розумів прийняття бурхливої стихії земного життя, а також нерозривний зв'язок із долею батьківщини. У той час він стверджував: "Письменник, переконаний у своєму покликанні, яким би за величиною він не був, пов'язує себе зі своєю вітчизною, вважаючи, що хворіє на її хвороби, страждає її стражданнями, приймає разом з нею співрозп'яття". Безпосередньою ілюстрацією цієї думки стало життя поета за доби великих історичних катаклізмів, у яку Росія вступила

від початку Першої світової війни. Колишній екзальтований співець Прекрасної Дами поринув у стихію бурхливого історичного життя своєї батьківщини.

1916 р. Блок був мобілізований і зарахований табельником до 13-го інженерно-будівельного загону Всеросійської спілки земств і міст. За рік він почав працювати редактором стенографічного звіту Надзвичайної слідчої комісії, яка за дорученням Тимчасового уряду займалася розслідуванням діяльності царських міністрів. Масштаби його добровільної громадської діяльності після жовтня 1917 р. взагалі, здається, перевершують фізичні можливості людини: Блок був членом колегії організованого Максимом Горьким видавництва "Всемирная литература", головою дирекції Великого драматичного театру, членом редакційної колегії при Петроградському відділі театрів і видовищ, членом колегії Літературного відділу Наркомпросу, членом ради Будинку мистецтв, головою Петроградського відділення Всеросійської спілки поетів, членом правління Петроградського відділення Всеросійської спілки письменників. І скрізь він повинен був витрачати години на засідання, читання й рецензування чужих рукописів, уриваючи час від власної художньої творчості. Надзвичайна громадська активність Блока в цей період була продиктована тим, що він сприймав революцію не як політичну або соціальну подію, а як давно очікуваний кінець старого світу, необхідний для того, щоб народився новий світ — чистий від гріхів і бруду історії. Тому поет намагався допомагати тим, хто виступав від імені революції.

І своїх колег по перу Блок закликав слухати "музику революції", що народжувалася у "світовому оркестрі". Із власного "прислухання" він створив блискучу поему "Дванадцять" (1918), у якій передав приголомшливе багатство ритмів цієї "музики".

Утім, обидві революції принесли поетові розчарування. Попрацювавши у слідчій комісії Тимчасового уряду, він сумно зауважив, що революційним духом тут "і не пахне". Спостерігаючи, як енергія революції швидко вироджується у стратегію "наведення порядку" та заяложується у бюрократичних циркулярах, Блок втратив останню надію. Крім того, останні роки життя поета позначилися глибокою творчою кризою. Духовний злам і численні побутові труднощі перших років панування більшовицької влади підірвали його здоров'я. 7 серпня 1921 р. Блок помер.

Стверджуючи, що у кожній людині співіснують кілька особистостей, О. Блок значною мірою спирався на власний досвід. Втім, у неосязному розмаїтті внутрішнього світу поета простежується певна спрямованість духовного й творчого розвитку. Саме цю спрямованість мав на увазі Андрій Бєлий, коли твердив, що зрозуміти Блока можна, осягнувши "зв'язок віршів про Прекрасну Даму з поемою "Дванадцять"". Та й сам Блок був переконаний у тому, що першою і головною ознакою справжнього митця є "почуття шляху".

Своєрідним прологом до його власного шляху був перший юнацький цикл поезій "Ante lucem". Сама назва циклу (у перекладі з латини — "До світла") вказувала на стан поета "напередодні" важливої епохи його внутрішнього життя. Слід зазначити, що упродовж творчого розвитку Блока "світло" втілюватиметься в різних образах (від Прекрасної Дами до утопії оновленого світу), однак поривання до "світлої" вершини

буття залишитись незмінним.

Поезії дебютного циклу здебільшого були ще епігонськими. Проте у них були окреслені теми й мотиви, що створювали підвалини художнього світу Блока, визначали особливості внутрішнього світу його ліричного героя.

Настання доби "світла" засвідчив цикл "Вірші про Прекрасну Даму", який, за словами поета М. Гумільова, "дав новий лик любові". Тема кохання тут входила у контекст

величних символістських узагальнень, які переводили її із земної реальності до нетутешнього, незбагненого й таємничого світу вічності, надавали любовному почуттю ліричного героя характеру містичного одкровення. Художній світ цього циклу нагадує поетичну Церкву Кохання, в якій панує атмосфера молитов і благоговійного поклоніння Прекрасній Дамі.

Героїня "Віршів про Прекрасну Даму" постає втіленням небесного світла й гармонії. Вона наділена божественними рисами — безсмертям, космічною безмежністю, надлюдською мудрістю, всемогутністю, їй підвладні сніги, струмки, сонце, пісні, зорі; у своїй "нерухомо-тонкій" руці вона тримає усі таємниці буття. З'єднатися з нею — означає досягти жаданої гармонії. Однак ліричний герой — у душі лицарського культу служіння Прекрасній Дамі — відчуває величезну відстань між собою та своїм ідеалом. Недостойний, він схиляється перед Коханою — таємничою Володаркою Всесвіту. Згубні сили хаосу, що вирують у його душі, стають перешкодою на шляху до високого ідеалу. Трагічне роздвоєння ліричного героя поглиблюють і настрої невпевненості у самому ідеалі, що звучать у завершальній частині "Віршів про Прекрасну Даму".

Знаком того, що поет почав сходити з небесних висот на землю, були цикли "Розпуття" (1902-1904) і "Бульбашки землі" (1904). Зоряний світ Прекрасної Дами поступився у них місцем реальному світові з його соціальними контрастами, поневіряннями знедолених ("Із газет", "Повість", "Вулиця, вулиця..."), тягарем щоденної виснажливої праці пролетарів (заборонений цензурою вірш "Фабрика"). Блок звернувся до царини народної культури, до фольклорно-міфологічної стихії. Образ "трясовини", що є наскрізним у другому із згаданих циклів, виступає і уособленням первісних сил земного буття, і символом внутрішнього "розпуття" ліричного героя, його духовної розгубленості на заплутаних шляхах буття.

Різко контрастувала з "Віршами про Прекрасну Даму" збірка "Сніжна маска" (1907), присвячена актрисі Н. Волоховій. У ній панувала "діонісійська" (Ф. Ніцше) стихія "заметільної", згубної пристрасті, надрична у своїй суперечливості любов-ненависть. Центральна постать збірки — Сніжна Діва — була новим уособленням Вічної Жіночності. Як і Прекрасна Дама, вона мала необмежену владу над ліричним героєм. Однак це була влада "царства пільми", демонічних руйнівних сил. Парадоксально з'єднані в образі Сніжної Диви всесвітній холод і полум'я багатократно підсилювали небезпеку цієї іпостасі Вічножіночного для ліричного героя.

Поетична майстерність Блока у цій збірці виявилася, зокрема, у роботі з ритмом і

звуком. Звукове багатство "Сніжної маски" було спрямоване, як зазначив відомий російський учений С. Аверінцев, на те, щоб "розкрити слово назустріч іншим словам, розчинити його у звуковому потоці й ліричному вихорі".

Починаючи з другої половини 1900-х років творчість О. Блока розвивалася за трьома головними тематичними напрямками.

Перший з них формувався на основі теми "страшного світу" (однойменний цикл писався від 1909 до 1916 р., йому передувала співзвучна за тематикою збірка "Засніжена земля", 1908). У річищі цієї теми народжувалися картини зловісного маскараду людських гріхів, вад бездушної цивілізації, обивательської самовдоволеності, животіння людей, що опинилися на соціальному дні, безглузлого колообігу буття, в якому обертається сучасна людина, гротескні образи "одряхлілого суспільства", де мертвий хапається за живого. Апокаліптичні та євангельські мотиви (вершник-сурмач, Богоматір, змій), пафос пророкування близької катастрофи надавали цим замальовкам космічного розмаху.

Однак від кінця 1900-х років у блоківській ліриці дедалі гучніше лунають настрої пристрасної закоханості у життєву стихію — бурхливу, розмаїту, безмежну, прекрасну й трагічну. Ці настрої створювали світоглядне підґрунтя другої тематичної лінії поезії Блока (цикл "Ямби", 1907-1914). Нова позиція ліричного героя щодо життя найточніше описується поняттям "любов-ворожнеча": відчуючи "безумну жагу життя", він водночас чинить опір руйнівним силам життєвої стихії. Відтак колишній лицар Прекрасної Дами з мечем і щитом виходить на романтичний "двобій" з життям.

У межах блоківської концепції прийняття життя інтенсивного розвитку набула ідея відплати. Вона розроблялася у двох аспектах — інтимно-особистісному (тобто у сфері внутрішнього світу ліричного героя) та історичному (на рівні зображення великих переламів суспільного життя). Крізь призму ідеї відплати Блок трактував передчувані ним соціокультурні вибухи у Росії, причиною яких, на його думку, були процес переродження культури у механістичну цивілізацію та розрив між інтелігенцією та народом. Ідея відплати в її історичному аспекті була тісно пов'язана з темою батьківщини, яка виокремилася у третій напрям поетичної творчості Блока.

Тема історичних потрясінь посіла центральне місце у двох широковідомих творах, написаних О. Блоком в останній період його творчості — поезії "Скіфи" та поемі "Дванадцять".

Поезія "Скіфи" побудована на антитезі: "старому премудрому світу" Європи, що занепадає від "нудьги й достатку", протиставляється народ Росії, змальований в образі диких скіфів "з розкосими й захланными очима", яких спонукає до дії буяння неприборканої енергії, жага до завоювання нових територій, гра первісних сил і пристрасей. У Європі панують спокій і поміркованість, у цьому цивілізованому затишку, що століттями підтримувався й вдосконалювався, за Блоком, давно пересохли джерела, якими живиться культура. Росія ж постає перед обличчям Європи залитим "чорною кров'ю Сфінксом", що приваблює і лякає, бентежить своїми загадками й загрожує загибеллю. У своєму творчому розвитку О. Блок пройшов кілька етапів. У

перший період, відзначений захопленням спадщиною В. Соловйова, поет виступив передусім "лицарем Прекрасної Дами", в образі якої оспівував Вічну Жіночність. Ідея Вічножіночого звучала і в подальшій творчості митця: галерея центральних жіночих образів блоківської лірики представляла по суті різні її іпостасі. Разом з тим ранні поетичні цикли відбивали "нічний бік" душі ліричного героя, його трагічне роздвоєння між "світлом" (ідеалом) та "пітьмою" (внутрішнім хаосом, небезпечними пристрастями, потягом до саморуйнації).

Другий етап позначився рішучим поворотом поета до реального світу. Створені Блоком картини земної дійсності були забарвлені пафосом заперечення та апокаліптичними передчуттями. У цей період інтенсивно розвивається блоківська урбаністика.

Вихід митця на нові обрії був пов'язаний із віднайденням почуттям єдності з життєвою та народною стихіями, з історією та сучасністю його батьківщини. Пріоритетного значення на цьому етапі набула тема історичних катастроф і, зокрема, тема російської революції.

Використана література:

* Волощук Є. Зарубіжна література: Підручник. — К., 2004.

* Літературна енциклопедія. — К., 1994.

* 100 найвідоміших поетів. — Харків, 2002.